

**ХАЛИФАЛИК
ДАВЛАТИ
ДУСТУРИ
ЛОЙИҲАСИ**

**ҲИЗБУТ ТАҲРИР
НАШРЛАРИДАН**

«Халифалик давлати дустури лойихаси».
Охирги тузатилган нусхадан таржима қилинди.
Бу түлдирилган мұътамад нусхадир.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ХАЛИФАЛИК ДАВЛАТИ ДУСТУРИ ЛОЙИҲАСИ

Бу Халифалик давлати дустури лойиҳаси бўлиб, биз уни – Халифалик давлатини қайта тиклаш ва Аллоҳ нозил килган дин билан хукм юритишни ҳаётга қайтариш учун ҳаракат қилаётган – мусулмонлар эътиборига ҳавола қилмоқдамиз. Тоинки улар Исломий давлат воқелигини, шаклини, низомларини ҳамда бу давлат татбиқ этадиган Ислом низомлари ва хукмларини аниқ-тиниқ тасаввур қила олсинлар.

Бу дустур Исломий ақидадан балқиб чиққан ва далилнинг қувватига қараб шаръий хукмлардан олинган Исломий дустурдир.

Уни олишда Аллоҳнинг Китобига, Расулиниңг суннатига ва шу иккиси асосидаги саҳобалар ижмоси ва қиёсга таянилди.

У соғ Исломий дустур бўлиб, унда ғайриисломий ҳеч нарса йўқ. У бир муайян мамлакат ёки бир муайян юртга хослаб ишлаб чиқилган дустур эмас. Аксинча у нафақат Исломий оламдаги, балки Халифалик давлати Исломни нур ва ҳидоят рисолати сифатида бутун оламга кўтариб чиқади ва олам ишларини ғамхўрлик билан бошқаришга, оламни ўз бағрига олишга ва унда Ислом хукмларини татбиқ этишга ҳаракат қиласи, деган эътиборда бутун оламдаги Халифалик давлати учун ишлаб чиқилган дустурдир.

Ҳизб ут-Тахрир бу лойиҳани мусулмонларга тақдим этар экан, Аллоҳдан уларни азизу мукаррам қилишини ва мўминларнинг бу лойиҳа Халифалик давлатининг дустури қилиб қўйилиши учун тўғри йўлдаги Халифаликни тиклаш ва Аллоҳ нозил қилган дин билан хукм юритишни ҳаёт майдонида қайтариш борасидаги саъии ҳаракатлари самараси ўлароқ уларни тезроқ ғояга етказишини сўраб қолади. Бу Аллоҳга ҳеч ҳам қийин эмас.

Умумий ҳукмлар

1-модда. Ислом ақидаси давлатнинг асосидир, яъни унинг таркибида, жиҳози, муҳосаба қилиниши ёки унга таалуқли барча ишларда бирор нарсанинг вужудга келиши учун фақат Ислом ақидаси асос қилинади. Бир вақтнинг ўзида Ислом ақидаси дустур ва шаръий қонунларнинг ҳам асосидир, яъни бу иккисининг ҳар қайсисига алоқадор бирор нарсанинг мавжуд бўлишига фақат Ислом ақидасидан келиб чиқсагина рухсат берилади.

2-модда. Ислом ҳукмлари татбик қилинадиган ва хавфсизлиги Ислом билан бўлган юрт Ислом диёри (Дорул-Ислом)дир. Куфр тузумлари татбик қилинадиган ёки хавфсизлиги Ислом билан бўлмаган юрт куфр диёри (дорул-куфр)дир.

3-модда. Халифа муайян шаръий ҳукмларни табаний қилиб, уларни дустур ва қонунлар сифатида йўлга қўяди. Агар халифа бирор шаръий ҳукмни жорий этса, фақат шу ҳукм амал қилиниши вожиб бўлган шаръий ҳукмга айланади. Шу вақтда бу ҳукм ҳар бир фуқаро учун зохирда ҳам, ботинда ҳам итоат қилиш вожиб бўлган амалдаги қонун бўлиб қолади.

4-модда. Халифа закот ва жиҳоддан бошқа ибодатларда бирор муайян шаръий ҳукмни табаний қилмайди. Ислом ақидасига таалуқли фикрларда ҳам ўзича ҳеч нарсани жорий этмайди.

5-модда. Исломий тобеиятга эга бўлган (яъни Исломий Давлат фуқароси бўлган) барча одамлар шаръий ҳуқуқ ва бурчлардан баҳраманд бўладилар.

6-модда. Давлат фуқаролар ўртасида ҳокимият, қазо, иш бошқариш ёки шу каби соҳаларда айирмачиликка йўл қўйиши жоиз эмас. Балки ирқи, дини, ранги ва миллатидан

қатый назар барчага бир хил назар билан қарамоғи вожибидир.

7-модда. Давлат – хоҳ мусулмон, хоҳ ғайримусулмон бўлсин – Исломий тобеиятга эга барча инсонларга Ислом шариатини қуидаги тарзда жорий этади:

- а) Мусулмонларга барча Ислом аҳкомларини ҳеч бир истиносиз ижро қиласди.
- б) Ғайримусулмонларга ўз эътиқод ва ибодатларида умумий низомга мувофиқ амал қилишга рухсат беради.
- в) Исломдан қайтган муртадларга – ўзлари муртад бўлсалар – муртад ҳукми татбиқ қилинади. Агар муртадларнинг фарзандлари бўлиб, ғайримусулмон ҳолда туғилган бўлсалар – мушрик ёки ахли китоб эканликларига қараб – ғайримусулмонлардек муомала қилинадилар.
- г) Ғайримусулмонларга озиқ-овқат ва либосларга таалуқли бўлган ишларда – шариат аҳкомлари ижозат берган доирада – ўз динларига мувофиқ муомала қилинади.
- д) Турмуш қуриш ва ажралиш муносабатлари ғайримусулмонлар ўртасида уларнинг ўз динлари бўйича ажрим қилинади. Улар билан мусулмонлар ўртасидаги муносабатлар эса, Ислом аҳкомлари бўйича ҳукм этилади.
- е) Давлат булардан бошқа шаръий ҳукмларни ва муомалот, уқубот (жазо чоралари), байинот (жиноятни исбот қилиш ҳужжатлари), бошқарув ва иқтисод низомлари ва бошқаларга оид бўлган Ислом шариатининг ҳамма ишларини барчага – мусулмон ва ғайримусулмонларга – бирдек ижро қиласди. Шунингдек, юқоридаги ҳукмларни раийятнинг ҳар бир шахсига ижро қилганидек, муохидлар, мустаъминлар ва Ислом ҳокимиятига бўйсунувчиларнинг ҳар бирига ҳам қўллади. Фақат дипломатик дахлсизликка эга бўлган ваколатхона ходимлари, консуllар, элчилар ва шу кабилар бундан мустасно.

8-модда. Араб тили Ислом тилидир. Давлатда фақат мана шу тил татбиқ этилади.

9-модда. Ижтиҳод фарзи кифоядир. Ижтиҳоднинг барча шартларини бажара олган ҳар бир мусулмон ижтиҳод килиш хукуқига эгадир.

10-модда. Барча мусулмонлар Ислом масъулиятини ўз зиммаларига оладилар. Исломда алоҳида «дин кишилари» йўқ. Давлатнинг вазифаси эса, мусулмонлар орасида алоҳида «дин кишилари» мавжудлигини ифодалайдиган ҳар қандай ҳолатларни ман қилишдир.

11-модда. Ислом даъватини ёйиш Давлатнинг асосий вазифаси.

12-модда. Китоб, Суннат, саҳобалар ижмоси ва қиёс – факат шуларгина шаръий аҳкомлар учун эътиборли далилларидир.

13-модда. Аслида ҳар бир шахс бегуноҳдир. Ҳеч ким маҳкаманинг ҳукмисиз жазоланмайди. Бирор шахсни кийноққа солиши мутлақо жоиз эмас. Бу ишни қилган ҳар қандай инсон жазоланади.

14-модда. Амаллардаги асос шаръий ҳукмга чекланишдир. Бинобарин, ҳукмни билмай туриб бирор иш амалга оширилмайди. Нарсалардаги асос эса, агар ҳаром қилинганлигига далил келмаган бўлса, мубоҳликдир.

15-модда. Ҳаромга олиб борувчи восита – агар ҳаромга олиб бориши эҳтимоли аниқ бўлса – ҳаром бўлади. Агар ҳаромга олиб боради деб гумонсидалса – ҳаром эмас.

Бошқарув низоми

16-модда. Бошқарув низоми яхлит бирлик низомидир. Бирлашган (иттифоқ) низоми эмас.

17-модда. Бошқарув марказийдир, идорий (административ) ишлар эса, марказий эмас.

18-модда. Ҳокимлар (хукм юритувчилар) түрттадир: халифа, тафвиз мувовини, волий ва омил. Булардан бошқалар ҳоким эмас, балки масъул шахслар, деб эътибор қилинади.

19-модда. Ҳокимиятга ёки хукмга тааллуқли ҳар қандай амалга фақат хур (қул эмас), болиг, оқил, одил (адолатли), қодир эркак кишигина мутасаддий бўлади. Бундан ташқари, унинг мусулмон бўлиши ҳам шартдир.

20-модда. Ҳокимларни муҳосаба қилиш мусулмонларнинг хуқуқи ва улар учун фарзи кифоядир. Фукаролар орасидаги файримусулмонлар эса, ҳокимларнинг зулмидан ва уларга Ислом аҳкомларини ёмон татбиқ қилинаётганидан шикоят қилиш хуқуқига эга.

21-модда. Мусулмонлар ҳокимларни муҳосаба қилиш ёки уммат орқали ҳокимиятни кўлга олиш учун сиёсий ҳизблар ташкил қилиш хуқуқига эгадирлар. Шу шарт биланки, ушбу ҳизбларнинг асоси Ислом ақидаси, табаний қилган аҳкомлари эса, шаръий аҳкомлардан иборат бўлмоғи лозим. Ҳизб ташкил этишга ҳеч қандай рухсатнинг ҳожати йўқ. Исломдан бошқа асосга қурилган ҳар қандай гуруҳ тақиқланади.

22-модда. Бошқарув низоми тўрт қоида асосига курилади: Хўжайнлик шариатнинг хуқуқи, ҳалқники эмас.

Хукм юритиш умматнинг хуқуқи.

Битта халифа сайлаш мусулмонлар устидаги фарз.

Шариат аҳкомларини табаний қилиш фақат халифанинг хуқуқидир. Фақат угина дустур ва бошқа қонунларни йўлга кўяди.

23-модда. Давлат жиҳози ўн учта асос устига курилади: Халифа.

Муовинлар (тафвиз вазирлари).
Танфиз вазирлари.
Волийлар.
Жиҳод амири.
Ички хавфсизлик.
Ташқи ишлар.
Саноат.
Қазо (қозилик).
Одамлар манфаатлари.
Байтулмол.
Ахборот.
Уммат мажлиси. (Маслаҳат ва муҳосаба).

Халифа

24-модда. Халифа ҳокимиятда ва шариатни ижро қилишда умматдан вакил бўлади.

25-модда. Халифалик ўзаро розилик ва ихтиёр битимири. Ҳеч ким уни қабул қилишга ва халифаликка сайланадиган шахсга рози бўлишга мажбур этилмайди.

26-модда. Эркак ёки аёл бўлишидан қатъий назар, балоғат ёшига етган, ақлан соғлом ҳар бир мусулмон халифани сайлаш ва унга байъат бериш ҳуқуқига эга. Файримусулмонлар бундай ҳуқуқдан маҳрум.

27-модда. Инъиқод байъатини амалга оширувчи шахсларнинг байъати орқали бирор шахс учун халифалик аҳди (битими) берилса, у ҳолда қолганларнинг байъати инъиқод байъати эмас, балки итоат байъати бўлади. Шунга қўра, итоатсизлик аломатлари қўрилган шахсларнинг барчаси байъат беришга мажбур қилинади.

28-модда. Мусулмонлар томонидан сайланган кишигина халифа бўлади. Исломдаги ҳар қандай аҳд каби халифалик

аҳди ҳам шаръий йўл билан амалга ошмаса, ҳеч ким халифалик ҳуқукларига эга бўлмайди.

29-модда. Халифага инъиқод байъати бериладиган минтақа ёки давлатдаги ҳокимият фақат мусулмонларнинг ўзига таянадиган, коғир давлатта суюнмайдиган мустақил ҳокимият бўлмоғи шарт. Шунингдек, бу давлатнинг ички ва ташки хавфсизлиги коғирлар қўлида эмас, балки мусулмонлар қўлида бўлиши лозим. Бошқа ўлкалардан талаб қилинадиган итоат байъатида бу нарса шарт эмас.

30-модда. Халифалик байъати берилаётган шахс, гарчи афзаллик шартларига эга бўлмаса-да, бироқ ўзида инъиқод шартларини тўлиқ мужассам этмоғи лозим. Чунки байъатда инъиқод шартлари эътиборга олинади.

31-модда. Халифага давлат раиси аҳди берилиши учун унда олти сифат бўлиши лозим. Яъни у эркак, мусулмон, хур (кул эмас), балогат ёшига етган, ақлан соғлом, адолатли ва ҳукм юритишга қодир бўлмоғи шарт.

32-модда. Халифалик мансаби – халифанинг ўлими ёки мансабдан воз кечганлиги ёки мансабдан четлатилганлиги сабабли – бўшаб қолса, унинг ўрнига уч кун ичida халифа сайлаш вожибdir.

33-модда. Халифалик ўрни бўшаб қолгандан кейин мусулмонларнинг ишини бошқариш ва янги халифани сайлаш ишларини олиб бориш учун мувакқат (вақтинчалик) амир тайинланади. Уни тайинлаш қуйидаги тартибда бўлади.

а) Аввалги халифа ўзининг вафоти яқинлашаётганини хис қилиб қолса ёки ўз ихтиёри билан халифаликдан кетишга қарор қилган пайтда, бу халифага вақтинчалик амирни тайинлаш салоҳияти берилади.

б) Агар халифа вафот этса ёки мувакқат амир тайинлашдан аввал бўшатиб юборилса ёки халифалик ўрни бўшаб қолиши вафот қилиш ё бўшатишдан бошқа сабабли бўлса,

муовинларнинг энг ёши каттаси муваққат амир бўлади, лекин бу муовин халифаликка ўз номзодини қўймоқчи бўлса, ёши унга яқин бўлган муовин муваққат амир қилиб тайинланади ва ҳоказо.

в) Агар барча муовинлар ўз номзодларини қўйишмоқчи бўлишса, танфиз муовинлари ичидан энг ёши каттаси, агар у ҳам номзодини қўймоқчи бўлса, унга ёши яқин бўлгани тайинланади ва ҳоказо.

г) Агар барча танфиз муовинлари халифаликка ўз номзодларини қўймоқчи бўлишса, танфиз муовинларининг энг ёши муваққат амир қилиб тайинланади.

д) Муваққат амир ҳукмларни табаний қилиш салоҳиятига эга эмас.

е) Муваққат амир янги халифа сайлаш ишларини уч кун ичida тамомига етказиш учун бор кучини сарфлайди. Янги халифа сайлаш ишларини уч кундан ортиқ чўзиб юбориш мумкин эмас. Магар мазолим маҳкамаси ҳам маъқуллайдиган кучли бир сабаб бўлсагина чўзилиши мумкин.

34-модда. Халифа сайлашнинг йўли байъатдир. Аммо халифани сайлаш ва унга байъат бериш ишлари қуйидагича бўлади. Улар:

а) Мазолим маҳкамаси халифалик ўрни бўшаб қолганини эълон қиласди.

б) Муваққат амир сайловнинг муҳим ишларини бошқаради ва дарҳол номзод қўйиш эшиги очиқлигини эълон қиласди.

в) Мазолим маҳкамаси қарори билан инъикод шартлари тўла топилган номзодларнинг талаблари қабул килиниб, бошқалари қайтарилади.

г) Уммат мажлисининг мусулмон аъзолари мазолим маҳкамаси талабларини қабул қилган номзодлар сонини икки марта чеклашади. Биринчисида қўпчилик овоз билан уларнинг ичидан олти кишини танлашади, иккинчисида қўпчилик овоз билан олти кишидан икки кишини танлашади.

ж) Икки кишини исмлари эълон қилиниб, улардан бирини сайлаш талаб қилинади.

- е) Сайлов натижаси эълон қилинади ва мусулмонлар сайловчиларнинг кўпроқ овозини олган одамни билишади.
- з) Мусулмонларни энг қўп овоз олган одамга халифа сифатида Аллоҳнинг Китоби ва Расулуллоҳ ﷺнинг Суннатларига амал қилиш шарти билан байъат беришга шошилтирилади.
- и) Байъат тамомига етгач, ҳалққа ким халифа бўлганлиги эълон қилинади, токи унинг сайланганлиги ҳақидаги хабар бутун умматга етиб борсин. Эълон қилинаётганда унинг исми ва уни халифаликка лойик сифатларга эгалиги ҳам зикр этилади.
- к) Янги халифани сайлаш ишлари тамомига етгач, муваққат амирнинг бошқаруви тугайди.

35-модда. Халифани уммат сайлайди. Лекин уммат шаръий йўл билан инъиқод байъати берилган халифани мансабдан четлатолмайди.

- 36-модда.** Халифа қўйидаги ҳукуқларга эга:
- а) Халифа уммат ишларини бошқариш учун лозим бўлган шаръий ҳукмларни табаний қилади. У Аллоҳнинг Китоби ва Росули ﷺ суннатидан сахих ижтиҳод билан истинбот қилинган шаръий ҳукмларни қонуний кучга киритиш учун табаний қилиши билан ушбу шаръий ҳукмлар итоат қилиш вожиб ва қарши чикиш жоиз бўлмаган қонунларга айланади.
  - б) У Давлатнинг ҳам ички, ҳам ташқи сиёсатига масъулдир. У кўшин қўмондонлигини ўз қўлига олади. Уруш эълон қилиш, сулҳ, муваққат сулҳ ва бошқа битимларни тузиш ҳам унинг ихтиёридадир.
  - в) У ажнабий элчиларни қабул қилиш ва қабул қиласлик ҳамда мусулмон элчиларни тайинлаш ва ишдан четлатиш ҳукуқига эгадир.
  - г) У муовин ва волийларни тайин қиласди ва ишдан четлатади. Уларнинг барчаси халифа олдида масъул бўлганлари каби уммат мажлиси олдида ҳам масъулдирлар.

- д) У бош қози, қозиларни тайин қиласы ва ишдан четлатади. Халифа, унинг муовинлари ва бош қозига қарши бирор масалани кўраётган мазолим қозиси бундан мустасно, чунки бу пайтда халифа мазолим қозисини бўшата олмайди. Шунингдек, халифа идоралар мудирларини, қўшин кўмандонларини ва байроқдор амирларни тайин қиласы ва ишдан четлатади. Уларнинг барчаси халифа олдида масъулдирлар. Лекин уммат мажлиси олдида масъул эмаслар.
- е) У давлат бюджетини белгилайдиган шаръий хукмларни табаний қиласы. У бюджет бўлимларини ҳамда кирим ва чиқимга алоқадор бўлишидан қатъий назар, ҳар бир жиҳат учун лозим бўлган маблағларни белгилайди.

37-модда. Халифа табаний қилиш хукуқида шаръий аҳкомлар доирасига боғлиқдир. Тўғри истинбот йўли билан шаръий далиллардан ишлаб чиқилмаган хукмларни табаний қилиш халифага ҳаромдир. У ўзи табаний қилган хукмлар ва ўзи учун белгилаб олган истинбот йўли билан чеклангандир. У тутган йўлига зид равишда берилган хукмни табаний қилиши ҳамда ўзи жорий этган хукмларга зид бўлган буйрукни бериши жоиз эмас.

38-модда. Халифа ўз ижтиҳоди ва раъийига мувофиқ раийят ишларини бошқаришда мутлақ хукуқка эга. У давлат ишларини юритиш ва раийят ишларини бошқариш учун лозим бўлган барча мубоҳ ишларни табаний қилиш хукуқига эга. У манфаат хужжати билан бирор шаръий хукмга зид иш тутиши жоиз эмас. Бинобарин, у озиқ-овқат маҳсулотларининг озлиги хужжати билан биттадан ортиқ фарзанд кўришни ман қилмайди, эксплуатациянинг олдини олиш, деган хужжат билан одамларга нарх-навони белгилаб бермайди, ишларни бошқариш ёки манфаат хужжати билан кофирни ёки аёл кишини волийликка тайинламайди ва шу каби шариат аҳкомларига зид ишларни қилиши мумкин эмас. У ҳалолни ҳаром, ҳаромни ҳалол дейиши жоиз эмас.

39-модда. Халифа учун чекланган муддат йўқдир. Модомики, у шариатни муҳофаза қилиб унинг ҳукмларини ижро қилар экан, давлат ишларини бажаришга қодир экан – унинг ҳолати халифалиқдан четлатадиган даражада ўзгармаса, ўз лавозимида қолаверади. Агар унинг ҳолати ана шу даражада ўзгарса, уни дарҳол ишдан четлатиш вожиб бўлади.

40-модда. Халифанинг ҳолати ўзгаришига сабаб бўладиган ва бу билан у халифалиқдан чиқадиган ишлар учта:

- а) Халифаликнинг инъиқод шартларидан бири бузилса, яъни у муртад бўлса ёки очиқдан-очиқ фосиқлик қисла ёки ақлдан озса ёки шу кабилар содир бўлса. Чунки бу шартлар халифаликнинг инъиқод ва доимийлик шартларидир.
- б) Қайсиdir сабабга кўра халифалик вазифасини бажаришдан ожиз бўлиб қолса.
- в) Ўз раъии билан шариат асосида мусулмонлар манфаатлари йўлида иш юритишдан ожиз қилиб қўядиган зўрлик вужудга келса. Агар бирор кимса уни ўз раъии билан шариат аҳкомларига мувофиқ раийятнинг манфаатларини бошқаришдан ожиз қилиб қўядиган даражада унга босим ишлатса, у ҳукман Давлат ишларини бажаришдан ожиз, деб эътибор қилинади ва шу сабабга кўра халифалиқдан четлатилади. Бу иш икки ҳолатда рўй бериши мумкин:

Биринчи ҳолат: Унинг атрофидаги одамлардан бири ёки бир нечтаси унинг устидан ҳукмрон бўлиб, ишларни ижро қилишни ўз кўлларига олишади. Агар уларнинг ҳукмронлигидан халос бўлиши умид қилинса, муайян муддатга муҳлат берилади. Шундан кейин ҳам уларнинг ҳукмронлигидан кутила олмаса халифалиқдан четлатилади. Агар халос бўлишига умид бўлмаса, дарҳол четлатилади.

Иккинчи ҳолат: Кучли душман қўлига ҳақиқатан асирга тушиши билан ёки душманнинг ҳукмронлиги остида қолса, қаралади: а) Агар халифанинг халос бўлиши умид қилинса, то умид узилгунга қадар муҳлат берилади, агар халос

бўлишига умид қолмаса, мансабидан четлатилади. б) Агар халос бўлишига умид бўлмаса, дарҳол четлатилади.

41-модда. Халифанинг ҳолати уни халифаликдан четлатадиган даражада ўзгарган ёки ўзгармаганини фақат Маҳкаматул-мазолим белгилайди. Фақат Маҳкаматул-мазолим халифани четлатиш ёки муҳлат бериш ҳукуқига эга.

Тафвиз муовини

42-модда. Халифа ўзи учун ҳукм юритиш масъулиятини зиммасига оладиган бир ёки ундан кўпроқ тафвиз муовинларини тайин қиласди. Ва унга ишларни ўз раъий билан тадбир қилиш ва ўз ижтиходига биноан юргизишни топширади.

Халифа вафот этганда уларнинг бошқаруви ҳам тугайди, ўз ишларида давом этишмайди. Факат муваққат амирнинг амирлик муддатида ўз ишларида давом этишади.

43-модда. Халифага қўйилган шартлар тафвиз муовинига ҳам қўйилади, яъни у эркак, мусулмон, ҳур (кул эмас), балоғат ёшига етган, ақлан соглом, адолатли бўлиб, ўзига топширилган ишларда лаёқатли бўлиши шарт.

44-модда. Тафвиз муовинини тайин қилиш икки шартни ўз ичига олади: Умумий назорат (ҳар қандай ишни кўриб чиқиши). Ноиблик.

Шунинг учун халифа тафвиз муовинига: «Менга топширилган ишларга сени ўз тарафимдан ноиб сифатида тайин қилдим», дейиши ёки умумий назорат ва ноиблик маъносини ўз ичига оладиган сўзларни айтиши лозим. Бу тайинлаш халифага муовинларни муайян жойларга жўнатиш ёки бошқа жойларга ва бошқа ишларга янгитдан тайин қилмасдан, халифага ёрдам беришни тақозо

киладиган услубда жўнатишига имкон беради. Чунки бу ишларнинг барчаси аввалги аслий тайинлаш остига киради.

45-модда. Тафвиз муовинининг вазифаси ўзи бажарган тадбирлар ҳамда ижро этган бошқарув ва тайинлаш ишларидан халифани хабардор қилиш, токи у ўз ҳуқуқларида халифага тенглашиб қолмасин, яъни унинг иши халифани хабардор қилиш ва буюрилган ишни бажаришдир.

46-модда. Халифа тафвиз муовинининг иш ва тадбирларини – уларнинг тўғриларига рухсат бериб, хатоларининг олдини олиш мақсадида – текшириб туриши вожиб. Чунки уммат ишларини тадбир қилиш халифага топширилган ва айнан унинг ижтиходига юкландган.

47-модда. Агар тафвиз муовини бирор ишни тадбир қилса ва уни халифа тасдиқласа, муовин у ишни халифа тасдиқлаганидек – ортиримай ёки камайтирамай – бажариши керак. Агар халифа тасдиқлашдан бош тортса ва муовин қилган ишни рад этиб, норозилик билдирса, қаралади: агар муовин ҳукмни тўғри ижро этган ва молни ўз ўрнига сарфлаган бўлса, муовиннинг раъи нуфузлидир. Чунки бу аслида халифанинг раъи бўлиб, халифа ижро этилган бу ҳукмни ва инфоқ қилинган бу молни рад қиломайди. Агар муовин ижро этган иш бошқача бўлса, масалан, волийни тайинлаш ёки қўшинни жангга тайёрлаш каби ишлар бўлса, халифа муовинга қаршилик билдириши жоиз. Бу ҳолатда халифанинг раъи ижро килиниб, муовиннинг иши бекор қилинади. Чунки халифа бундай ишларни – ўзи қилса ҳам, муовин қилса ҳам – тўғрилаш ҳуқуқига эгадир.

48-модда. Тафвиз муовини идора аппарати идораларидан бирор идорага хос қилиб қўйилмайди, чунки унинг назорат қилиши умумийдир. Чунки идора ишлари ижроси билан шуғулланаётганлар ҳоким эмаслар, тафвиз муовини эса

хокимдир. Ва уни ишлардан қайсиdir бирига хос қилиб тайинланмайди. Чунки унинг бошқаруви умумийдир.

Танфиз муовини

49-модда. Халифа ўзи учун ижрочи муовинни тайинлади. Унинг вазифаси идорий ишлардан бўлиб, ҳукм юритишга алоқаси йўқ. Унинг идораси халифанинг ички ва ташқи жиҳатларга тааллукли карорларини ижро қилувчи ҳамда шу жиҳатлардан келган маълумотларни унга етказишидан иборат. Бу идора халифа билан ўзгалар ўртасида воситачи бўлиб куйидаги ишларни халифага ва ундан бошқаларга етказиб туради.

- а) Халқ билан бўлган алоқалар.
- б) Давлатлараро алоқалар.
- в) Кўшин ёки армия.
- г) Кўшиндан бошқа давлат аппаратлар.

50-модда. Танфиз муовинининг мусулмон бўлиши шарт. Чунки у халифанинг аъёнларидандир.

51-модда. Танфиз муовини тафвиз муовини каби халифага бевосита боғланган бўлади ва ҳукм юритиш ишларида эмас, балки ижро қилишда муовин ҳисобланади.

Волийлар

52-модда. Ислом давлати ҳукм юритаётган ўлка ваҳдат (бирлик)ларга бўлинади ва ҳар бир ваҳдат вилоят, деб номланади. Ўз навбатида, ҳар бир вилоят ҳам ваҳдатларга бўлинади ва улар амола, деб номланади. Вилоятни бошқарган шахс волий ёки амир, амолани бошқарган шахс омил ёки ҳоким, деб номланади.

53-модда. Волийлар халифа томонидан тайинланади. Омиллар халифа томонидан ва халифа тайин этиш хукукини берган волий тарафидан тайинланади. Муовинларга қўйилган шартлар волий ва омилларга ҳам қўйилади, яъни улар эркак киши, хур, мусулмон, балоғат ёшига етган, ақлан соғлом, адолатли ва топширилган ишларга лаёкатли бўлишлари шарт. Улар тақволи ва кучли кишилардан танлаб олинади.

54-модда. Волий ўз вилоятида халифанинг ноиби сифатида ҳукм юритиш ва идораларнинг ишларини назорат қилиш хукуқига эга. У ўз вилоятидаги аҳоли устидан ҳукм юритади ҳамда молия, қазо ва қўшиндан ташқари вилоятига алоқали барча ишларни кўриб чиқади. Бироқ шурта идорий жиҳатдан эмас, балки фақат ижро этиш жиҳатидан унинг кўл остида бўлади.

55-модда. Волий амирлиги тақозо этган хукуқларга асосланиб қилган ишларидан халифани хабардор этиши вожиб эмас, лекин ихтиёрий равища хабар бериб туриши мумкин. Агар аввал учратилмаган бир ҳодиса рўй берса, уни халифани хабардор қилгунга қадар кечиктириб туради, сўнг унинг буйруғи билан иш кўради. Агар кутиш сабабли бузилишидан қўрқса, у ишни амалга оширади. Сўнг халифага бу ишни амалга оширгани ва уни хабардор қилмаганининг сабабини билдириши вожиб.

56-модда. Ҳар бир вилоятда ўз аҳолиси орасидан сайланган мажлис бўлиб, унга волий раислик қиласди. Бу мажлис ҳукм юритиши ишларида эмас, балки идорий ишларда раъй билдириш хукуқига эга. Бу икки мақсад учун бўлади.

Биринчиси: Вилоятнинг воқеси ва унинг эҳтиёжлари хақида керакли маълумотларни волийга етказади ва бу хақида ўз фикрини айтади.

Иккинчиси: Волий юргизаётган ҳукмдан халқнинг розилиги ёки шикоятини кўрсатиш.

57-модда. Вилоятга бир шахснинг волийлик қилиш муддати чўзилиб кетмаслиги керак. Волийнинг вилоятда мустаҳкам ўрнашиб олаётгани ёки одамлар унга меҳр қўяётгани сезилса, бу ҳолда у волийлиқдан озод қилинади.

58-модда. Волий бир вилоятдан бошқа вилоятга кўчирилмайди, чунки унинг волийлиги умумий назар ва муайян макондадир. Балки волий ишдан бўшатилиб, (бошқа вилоятга) қайтадан тайинланади.

59-модда. Агар халифа волийни ишдан четлатишни лозим топса ёки Уммат мажлиси ундан норози эканлигини билдиурса ёки вилоят мажлиси ундан норозилигини изхор қилса, волий ишдан четлатилади. Уни ишдан четлатиш факат халифа томонидан амалга оширилади.

60-модда. Волийларнинг ишларини текшириб туриш, уларни қаттиқ назорат қилиш, уларнинг аҳволини аниқлагани ва фаолиятини текширгани ўз тарафидан ноиблар тайин қилиш, уларнинг ҳаммасини ёки бир қисмини вақти-вақти билан жамлаб туриш, раийтнинг улар устидан қилаётган шикоятларига кулоқ солиш – халифанинг вазифасидир.

Жиҳод амири: Ҳарбий идора – қўшин

61-модда. Ҳарбий идора қўшин, шурта, қурол-аслаҳа, зарур воситалар, техника ва бошқалардан иборат қуролли кучларга тааллукли ишларни бошқаради. Шунингдек, ҳарбий таълим, ҳарбий сафарлар ва қўшинга лозим бўлган Исломий ва умумий сақофтларга тааллукли ҳамда уруш ва урушга тайёрланишга дахлдор ишларни бошқаради. Бу идора бошлиғи жиҳод амири, деб аталади.

62-модда. Жиҳод мусулмонларга фарздир. Ҳарбий таълим мажбурий бўлиб, 15 ёшга етган ҳар бир мусулмон эркак

жиҳодга тайёрланиши учун ҳарбий таълим олиши фарзdir. Аммо ҳарбий хизмат фарзи кифоядир.

63-модда. Қўшин икки қисмдан иборат: 1) Эҳтиётий (захира) қисм. Бу қисм қурол кўтаришга қодир бўлган барча мусулмонлардан иборат. 2) Ҳарбий хизматдаги доимий қисм. Улар учун хизматчилар каби давлат бюджетидан маош тайинланади.

64-модда. Қўшин учун амирлар байроғи (ливо) ва қўшин байроқлари (роя) тайинланади. Халифа қўшин қўмондони этиб тайинлаган шахсга шахсан ўзи амир байроғини топширади. Қўшин байроқларини эса, байроқдор амирлар тақдим этадилар.

65-модда. Халифа қўшиннинг бош қўмондонидир. У штаб бошлигини, ҳар бир байроқ (ливо) учун амирни ва ҳар бир бўлинма учун бошлиқни тайинлайди. Аммо қўшиндаги бошқа мартабаларни қўшин бошлиқлари ва байроқдор амирлар тайинлайдилар. Штабларга бирор шахсни тайинлаш унинг ҳарбий билими даражасига қараб бўлади ва уни штаб бошлиғи тайинлайди.

66-модда. Қўшиннинг ҳаммаси яхлит бўлиб, маҳсус қароргоҳларга жойлаштирилади. Бу қароргоҳларнинг баъзилари турли вилоятларга ва баъзилари стратегик нукталарга жойлаштирилади. Баъзи қароргоҳлар эса, доимий кўчиб юрадиган тезкор гуруҳлардан иборат бўлиб, зарба берувчи кучлар ҳисобланади. Бу қароргоҳлар бир неча мажмуалар таркибида тартиблаштирилади. Ҳар бир мажмуа қўшин номи билан аталиб, ракамланади. Масалан, биринчи қўшин, учинчи қўшин ёки вилоят ё амола номи билан аталади.

67-модда. Қўшинда олий ҳарбий таълим тўлиқ берилиши, қўшиннинг фикрий савияси имкони борича юксалтирилиши ҳамда қўшиндаги ҳар бир шахс – умумий шаклда бўлса ҳам – унда Исломий онг пайдо бўлиши

имконини берадиган Ислом сақофати билан бойитиб бориши шарт.

68-модда. Ҳар бир қароргоҳда етарли миқдорда олий ҳарбий билимга, ҳарбий тактика ва уруш олиб борища тажрибага эга штабларнинг мавжуд бўлиши ва бу штаблар қўшинда умумий тарзда имкон қадар тўлиқ шакллантирилиши вожиб.

69-модда. Кўшин Исломий қўшин сифатида ўз вазифасини бажаришга имконият берадиган даражада курол-ярок, ўқдори, техника, зарур воситаларга эга бўлиши шарт.

Ички хавфсизлик

70-модда. Ички хавфсизлик идораси хавфсизликка тааллукли барча ишларни бошқаради. Ва ички хавфсизликка таҳдид соладиган ҳар қандай нарсани ман қиласди. Шунингдек, шурта ёрдамида давлат хавфсизлигини таъминлайди. Халифанинг буйруғи билангина қўшиндан ёрдам сўрайди. Бу идоранинг бошлиғи ички хавфсизлик мудири, деб аталади. Вилоятларда бу идоранинг бўлимлари бўлиб, ички хавфсизлик идоралари, деб, вилоятдаги идоранинг бошлиғи эса, соҳиби шурта, деб аталади.

71-модда. Шурта икки қисм бўлади: қўшин шуртаси, у жиҳод амирига, яъни ҳарбий идорага бўйсунади. Махкамалар олдидаги шурта, у хавфсизликни сақлаш учун бўлиб, ички хавфсизлик идорасига бўйсунади. Иккала қисм ҳам ўз вазифаларини чиройли адо қилишга имкон берадиган маҳсус машқлар билан чиниқкан бўлишади.

72-модда. Ички хавфсизлик идораси қарши курашиши керак бўлган ички хавфсизликка таҳдид солаётган нарсаларнинг энг кўзга кўринганлари бор. Улар муртадлик,

боғийлик, талон-тарож, одамларнинг молига ва одамларнинг жони-ю обрўларига тажовуз қилиш, мусулмонлар билан уруш холатида бўлган кофирлар фойдасига жосуслик қилишида гумон қилинган кимсалар билан муомала қилиш кабилардир.

Ташқи ишлар

73-модда. Ташқи ишлар идораси Халифалик Давлатининг ажнабий давлатлар билан алоқаларига тааллуқли ҳар қандай ташки ишларни бошқаради. Улар сиёсий тарафларга оид бўладими ёки иқтисодий, саноат, қишлоқ хўжалик, тижорий тарафларга ёки почта алоқалари ва симли-симсиз алоқалар ва шунга ўхшаш тарафларга оид бўладими фарқи йўқ.

Саноат идораси

74-модда. Саноат бошқармаси саноатга тааллуқли барча ишларни бошқаради. Бунда мотор ва асбоб-ускуналар ишлаб чиқариш, машинасозлик, хомашё ва электроника саноати каби оғир саноат ёки енгил саноат бўладими, бунинг фарқи йўқ. Шунингдек, ҳарбий саноатга алоқадор корхоналарнинг барчаси, шахсий мулк ёки умумий мулк бўлишидан қатъий назар, барчаси ҳарбий сиёsat асосига курилиши вожиб бўлади.

Қозилик

75-модда. Қазо мажбурий тарзда шаръий хукмни билдиришdir. Қозилик одамлар ўртасидаги хусуматларни ажрим қиласи, жамоат ҳаққига зарар келтирадиган нарсаларни тақиқлайди ва одамлар билан хукумат аппаратидаги ҳар қандай шахс – ҳоким ёки хизматчи,

халифа ёки бошқаларми – ўртасидаги низоларни бартараф қиласы.

76-модда. Халифа балоғат ёшига етган хур, мусулмон, ақлан соғлом, адолатли, фиқх ахлидан бўлган эркак кишилардан бош қозини тайинлайди. Агар халифа унга мазолим қозисини тайин қилиш ва четлатиш салоҳиятини берган бўлса, у мужтаҳид бўлиши шарт. Унга идорий низомлар доирасида қозиларни тайинлаш, жазолаш ва ишдан четлатиш салоҳиятлари берилади. Маҳкаманинг бошқа хизматчилари эса, маҳкамама ишларини бошқарадиган идора мудирларига боғлиқдирлар.

77-модда. Қозилар уч турлидир:

Қози – у муомала ва укубот (жазо чоралари) хусусида одамлар ўртасида рўй берадиган хусуматларни ажрим қиласы.

Муҳтасиб – у жамоатнинг ҳаққига зарар келтирадиган қонунбузарликларни ажрим қиласы.

Мазолим қозиси – у одамлар билан Давлат ўртасида рўй берадиган низоларни бартараф этади.

78-модда. Қозиликка тайинлананаётган шахс мусулмон, хур, балоғат ёшига етган, ақлан соғлом, адолатли, факих, ҳукмларни воқеликка боғлай оладиган бўлиши шарт. Мазолим қозилигига тайин қилинаётган шахс бу шартларга кўшимча равишда эркак киши ва мужтаҳид бўлиши ҳам шарт.

79-модда. Қози, муҳтасиб ва мазолим қозиси мамлакатнинг барча жойларига ва даъвонинг барча турларига умумий тайинланиши мумкин. Шунингдек, маълум жойга ва қазонинг ҳар хил турларига хос қилиб тайинланиши ҳам мумкин.

80-модда. Маҳкамама даъво ишларида ажрим қилиш салоҳиятига эга бўлган фақат биргина қозидан ташкил топиши керак. У билан бирга бошқа битта ёки бир неча

қозилар бўлиши ҳам мумкин. Лекин уларда хукм чиқариш хуқуқи бўлмайди, балки улар маслаҳат бериш ва фикр билдириш хуқуқига эгадирлар. Уларнинг раъи қози учун мажбурий эмас.

81-модда. Қози фақат суд мажлисида хукм чиқариши мумкин. Ҳужжат ва қасам фақат суд мажлисидагина эътиборга олинади.

82-модда. Кўриладиган ишларнинг турига қараб маҳкамаларнинг даражалари ҳар хил бўлиши жоиз. Баъзи қозилар маълум чегарада муайян ишларни кўришга хос қилиб тайинланиши ва бундан бошқа ишлар бошқа маҳкамаларга топширилиши мумкин.

83-модда. Апелляция ва кассация маҳкамалари бўлмайди. Бирор иш устидан чиқарилган хукм қатъийлик жиҳатидан бир хил даражададир. Агар қози хукмни айтса, унинг бу хукми нуфузлидир. Унинг бу хукми амалга оширилади. Бу хукмни бошқа қозининг хукми мутлақо бекор қила олмайди. Фақат Исломдан ўзга нарса билан хукм қилган ёки Китоб, Суннат ёки саҳобалар ижмосига зид бўлса ёхуд ҳақиқатга зид хукм чиқаргани аниқ бўлса, бекор қиласи.

84-модда. Муҳтасиб омманинг хуқуқларидан бўлиб, даъвогари бўлмайдиган, жазо чоралари ва жиноятларга кирмайдиган барча ишларни кўриб чиқадиган қозидир.

85-модда. Муҳтасиб қонунбузарликларни билган захоти қайси жойда бўлса ҳам, улар устидан қазо мажлисисиз хукм чиқариш хуқуқига эга. Унинг буйруқларини ижро қилиш учун унинг қўл остида бир нечта шурта ходимлари бўлади. У чиқарган хукм дарҳол ижро этилади.

86-модда. Муҳтасиб муҳтасиблик шартлари тўла мавжуд бўлган шахслардан ўзига ноиблар танлаб олиш хуқуқига эга ва уларни турли жойларга тарқатади. Бу ноибларга улар тайин қилинган минтақа ёки маҳаллаларда уларга

топширилган ишлар бўйича муҳтасиблик вазифасини бажариш ҳуқуқи берилади.

87-модда. Мазолим қозиси – Ислом Давлати фуқароси бўладими ёки бошқа давлат фуқароси бўлишидан қатъий назар – давлат салтанати остида яшайдиган бирор бир шахсга нисбатан давлат томонидан содир этилган ҳар қандай зулмни бартараф килиш учун тайинланадиган қозидир. Зулм халифа томонидан ёки ундан бошқа ҳоким ва хизматчилар томонидан содир бўлганининг фарки йўқ.

88-модда. Мазолим қозиси халифа ёки бош қози тарафидан тайинланади. Аммо уни муҳосаба қилиш, жазолаш ва ишдан четлатиш халифа томонидан ёки халифа ҳуқук берган бўлса, бош қози томонидан амалга оширилади. Бироқ мазолим қозиси халифа, тафвиз муовини ёки халифа салоҳият бериб қўйган ҳалиги бош қози устидан бирор шикоятни кўриб чиқаётган пайтда уни ишдан четлатиш дуруст эмас. Бу ҳолатларда четлатиш салоҳияти маҳкаматул мазолимга берилади.

89-модда. Мазолим қозиси бир ёки бир неча шахслар билан чегараланмайди, балки давлат раиси зулмларни бартараф этиш учун керак бўлган миқдорда мазолим қозиларни – уларнинг сони қанча бўлишидан қатъий назар – тайинлаш ҳуқуқига эга. Лекин бевосита ҳукм чиқарилаётган вақтда ҳукм чиқариш ҳуқуки фақат битта козида бўлади. Қазо мажлисида у билан бирга бир неча мазолим қозилари иштирок этишлари мумкин. Улар фақат маслаҳат бериш ҳуқуқига эга бўлиб, уларнинг раъии мазолим қозиси учун мажбурий эмас.

90-модда. Мазолим маҳкамаси халифани вазифасидан четлатиш ҳуқуқига эга бўлганидек, давлатдаги ҳар қандай ҳоким ёки хизматчини ишдан олиш ҳуқуқига ҳам эга. Ушбу четлатиш зулмни йўқотишни тақозо қиласагина шундай қилинади.

91-модда. Мазолим маҳкамаси ҳар қандай зулмни кўриб чиқиш хуқуқига эга. Бу ўринда зулмлар давлат жиҳозидаги шахсларга тааллукли бўлишининг ёки халифанинг шариат ахкомларига зид ишларига ёки давлат раиси табанний қилган дустур, қонун ва бошқа шаръий хукмлардаги қонуншунослик хужжатларидан бирортасининг маъносига ёки бирор солиқ солишга ёки бошқа ишларга тааллукли бўлишининг фарқи йўқ.

92-модда. Мазолим қозилигига қазо мажлиси, жавобгарни чақириш ва даъвогарнинг бўлиши шарт қилинмайди. Балки маҳкама, ҳеч ким даъво қилмаса ҳам, зулмни кўриб чиқиш хуқуқига эга.

93-модда. Ҳар бир инсон хусуматда ҳам, ҳимояда ҳам хоҳлаган одамини – мусулмон ёки файримусулмон, эркак ёки аёлни – ўзидан вакил қилиш хуқуқига эга. Бунда вакил қилувчи билан вакил қилинувчининг ўртасида фарқ йўқ. Вакил вакиллигига ҳақ олиши жоиз. Ҳақ икки томоннинг розилигига қараб белгиланади.

94-модда. Васий ва валий каби хос амалларда ёки халифа, ҳоким, хизматчи, мазолим қозиси ва муҳтасиб каби умумий амалларда хуқуққа эга бўлган ҳар қандай шахс хусумат ёки ҳимоя борасидагина – васий ёки валий, халифа, ҳоким, хизматчи, мазолим қозиси ёки муҳтасиб сифатида – ўз ўрнига ўзининг барча хуқуқида вакил тайин қилиш имкониятига эга. Бу холатда унинг даъвогар ёки жавобгар бўлишининг фарқи йўқ.

95-модда. Халифалик барпо бўлишидан аввал тузилиб, ҳаётга татбиқ қилинган аҳдлар, муомалалар, муносабатларни халифалик суди бекор қилмайди ва янгитдан қўзгамайди. Магар масала:

а) Бу масалани Исломга зид бўлган доимий таъсири бўлса, уни янгитдан қўзгаш вожиб бўлади.

б) Агар бу масала собиқ ҳокимлар ва уларнинг тобелари Ислом ва мусулмонларнинг устига олиб келган озорга алоқадор бўлса. Халифа бу масалаларни янгитдан кўзганиш жоиз.

Идорий жиҳоз

96-модда. Давлат ишларини бажариш ва одамларнинг манфаатларини рўёбга чиқариш асосига қурилган идора, муассаса ва бошқармалар давлат ишларини ва одамларнинг манфаатларини идора қилиш билан шуғулланади.

97-модда. Идора, муассаса ва бошқармаларни идора қилиш сиёсати низомда оддийлик, ишларни амалга оширишда тезкорлик ва мутасаддийларнинг лаёқатли бўлишига асосланади.

98-модда. Ислом давлатининг фуқароси бўлган лаёқатли ҳар бир шахс – эркак ёки аёл, мусулмон ёки гайримусулмон бўлишидан қатъий назар – ҳар қандай бошқармага ёки идорага мудир қилиб тайинланиши ва унда хизматчи бўлиб ишлаши мумкин.

99-модда. Ҳар бир бошқарма учун умумий мудир, ҳар бир идора ва муассаса учун уни бошқарадиган мудир тайин қилиниб, у ўша бошқарма, идора ёки муассасаларга бевосита масъул бўлади. Ўз навбатида, бу мудирлар ўша бошқарма, идора ёки муассасаларнинг бош мудири олдида бажарган ишлари юзасидан масъул бўладилар. Шунингдек, волий ёки омил олдида умумий ҳукм ва низомларга қатъий амал қилиш жиҳатидан масъулдирлар.

100-модда. Барча бошқарма, идора ва муассасаларнинг мудирлари факат идорий низомда кабул қилинган сабабларга кўра ишдан четлатиладилар. Лекин улар бир ишдан бошқа ишга ўтказилиши ва ишдан вақтинчалик

четлатилиши мумкин. Уларни тайинлаш, бир ишдан бошқа ишга ўтказиш, вақтингчалик ишдан четлатиш, жазолаш ва ишдан бўшатиш фақат ўша бошқарма, идора ёки муассасаларнинг бош мудири томонидан амалга оширилади.

101-модда. Хизматчилар мудир деб ҳисобланмайдилар. Уларни тайинлаш, бир ишдан бошқа ишга ўтказиш, вақтингчалик ишдан четлатиш, жазолаш ва ишдан бўшатиш ҳам бошқарма, идора ёки муассасаларнинг бош мудири томонидан амалга оширилади.

Байтулмол

102-модда. Байтулмол кирим ва нафақаларни шаръий ҳукмларга мувофиқ жамлаш, сақлаш ва инфоқ қилишни бошқарадиган идорадир. Байтулмол идорасининг бошлиғи «байтулмол ҳазиначиси», деб аталади. Бу идора вилоятлардаги идоралар бошқарувига бўйсунади. Ҳар бир идора бошлиғи «байтулмол соҳиби» деб аталади.

Ахборот

103-модда. Ахборот аппарати Ислом ва мусулмонларнинг манфаатига хизмат қилиш учун давлатнинг ахборотга оид сиёсатини ижро этиш ва тарқатишни бошқарадиган идорадир. У ичкарида: кучли, бакувват Исломий жамиятни бино қилиш учун бадбўйликни рад этиб, хушбўйликни таратади, ташқарида эса: тинчликда ҳам, урушда ҳам Исломни шундай олиб чиқадики, Исломнинг улуглиги, адолати ва аскарининг кучлилигини баён қилиб беради. Шунингдек, инсон томонидан тузилган тузумнинг фасодлиги, зулмини ва аскарининг заифлигини баён қиласади.

104-модда. Эгалари давлатга тобе бўлган ахборот воситалари арzon нарсага муҳтож бўлмайди, балки фақат илму тажрибага муҳтож бўлади. Ахборот идорасига ахборот воситаси очилганлигини билдиради. Ахборот воситасининг эгаси ва муҳаррирлари ўзлари тарқатаётган ҳар бир нарсадан масъулдирлар ва шариатга хилоф бўлган нарса ҳақида улар ҳам раийятнинг ҳар бир одами каби муҳосаба килинадилар.

Уммат мажлиси

105-модда. Мусулмонларнинг раъйини ифодалайдиган ва халифа мурожаат қиласидаган шахслар Уммат мажлисини ташкил этади. Вилоятлар аҳлларини ифодалайдиган шахслар вилоятлар мажлисларини ташкил этади. Гайримусулмонлар ҳам ҳокимларнинг зулми ёки Ислом аҳкомларининг нотўғри татбиқ этилаётганидан шикоят қилиш учун Уммат мажлиси таркибида бўлишлари мумкин.

106-модда. Вилоят мажлиси аъзолари муайян вилоят аҳллари тарафидан бевосита сайланадилар. Вилоятлар мажлислари аъзолари сони давлатдаги ҳар бир вилоятнинг аҳолиси сонига қараб белгиланади. Уммат мажлиси аъзолари бевосита вилоятлар мажлислари томонидан сайланади. Уммат мажлисининг бошланиш ва тугаш муддати, вилоятлар мажлислари бошланиш ва тугаш муддати билан бир хил бўлади.

107-модда. Ислом Давлатининг фуқароси бўлган ҳар бир шахс – эркак ёки аёл, мусулмон ёки гайримусулмон бўлишидан қатъий назар – балоғат ёшига етган ва ақлан соғлом бўлса, Уммат мажлиси ва вилоят мажлисига аъзо бўлиш хукукига эга. Лекин гайримусулмоннинг аъзолик хукуки ҳокимлар зулмидан ёки Ислом аҳкомларининг

нотўғри татбиқ этилаётганидан шикоят қилиш билан чекланади.

108-модда. Шўро (кенгаш) ва машварат умуман раъй олишни англатади. У қонунчилик, таърифлар, турли кашфиётлар каби фикрий ишлар ва илм-фан ишларида мажбурий эмас. Амалий ишларда ва машваратга алоқадор бўлмаган ишларда халифа машварат сўраганда, унинг татбиқи мажбурий бўлиб қолади.

109-модда. Шўро факат мусулмонларнинг хуқуки бўлиб, гайримусулмонлар бундан маҳрум. Аммо ўз раъини билдириш раийятнинг мусулмон ёки гайримусулмон бўлган барча шахслар учун жоиздир.

110-модда. Шўро тарафидан кўриб чиқилиши мажбурий бўлган масалалар хусусида халифа машварат сўраганда – тўғри ёки нотўғри бўлишидан қатъий назар – кўпчиликнинг раъий олинади. Шўро мавзуига кирадиган ўзга масалаларда – кўпчилик ёки озчилиқдан қатъий назар – тўғри раъй қасд қилинади.

111-модда. Уммат мажлиси қўйидаги беш хуқуққа эга:

Биринчиси:

а) Фикрий баҳс ва чукур назарга муҳтоҷ бўлинмайдиган ишларда, масалан, ҳокимият, таълим, соғлиқни сақлаш, иқтисод, тижорат, саноат, зироат ва бошқа соҳалар каби ички сиёсатдаги ишларни риоя қилишга алоқадор бўлган амалий ишларда халифа Уммат мажлисидан машварат сўраган пайтда у раъини айтса, халифа унинг раъини олиши мажбурийдир.

б) Аммо фикрий баҳс ва чукур назарга, тажриба ва билимга муҳтоҷ бўлинадиган ва фанний, илмий ишларда, шунингдек, ташки сиёсат, молия, ҳарбий соҳаларда халифа мажлисидан машварат сўраб, унинг раъини билиш учун мурожаат қилиши мумкин, аммо мажлиснинг раъини олиши мажбурий эмас.

Иккинчиси:

Халифа табаний қилмоқчи бўлган аҳком ва қонунларни Уммат мажлисига ҳавола қиласи. Мажлиснинг мусулмон аъзолари бу аҳкомларни муҳокама қилиб, бу хукмлардаги тўғри ва хато ҳақида ўз фикрларини билдиришга ҳақлидирлар. Агар улар халифа билан давлатда табаний қилинган усуллардан табаний қилиш тариқатида ихтилоф қилиб қолишса, бунда маҳкаматул мазолимгага мурожаат қилинади. Унинг раъини олиш мажбурийдир.

Учинчиси:

Уммат мажлиси давлатда содир бўлаётган – ички ёки ташқи ишлар, молия, ҳарбий ва бошқа соҳалардаги – барча ишларда халифани муҳосаба қилиш хукуқига эга. Унинг раъии қўпчиликнинг раъии олиниши лозим бўлган ишларда мажбурийдир, кўпчиликнинг раъии олиниши лозим бўлмаган ишларда эса, мажбурий эмас.

Агар Уммат мажлиси халифа билан шаръий жихатдан амалга ошган бирор ишнинг шаръий ёки шаръий эмаслиги хусусида ихтилоф қилиб қолса, мазолим маҳкамасига мурожаат қилинади ва ушбу маҳкаманинг раъии мажбурий бўлади.

Тўртингчиси:

Уммат мажлиси муовинлар, волийлар ва омиллардан норозилик изхор қилишга ҳақлидир. Бу ишда унинг раъини олиш мажбурийдир. Халифа устидан норозилик билдирилганларни дарҳол четлатиши вожибdir. Агар Уммат мажлисининг раъии ўша муайян вилоят мажлиси раъии билан волий ва омиллардан розилик ва шикоят борасида бир-бирига зид келиб қолса, вилоят мажлиси раъии олинади.

Бешинчиси:

Уммат мажлисининг мусулмон аъзолари халифалик учун маҳкаматул мазолим инъикод шартлари топилди, деб қарор қилган номзодларни чеклаш хукуқига эгадирлар. Бу ишда уларнинг кўпрогининг раъини олиш мажбурийдир. Мажлис тавсия этган номзодларгина сайланиши мумкин.

Ижтимоий низом

112-модда. Аёл – она ва уй бекасидир. Аёл ҳимоя қилиниши вожиб бўлган номусдир.

113-модда. Эркаклар ва аёллар (жамиятда) бир-бирларидан ажралган ҳолда яшамоқлари лозим. Улар фақат шариат рухсат берган ҳаж ва савдо каби бир жойга йигилишга сабаб бўладиган эҳтиёжлар юзасидан жамланишлари мумкин.

114-модда. Эркакка берилган хукуклар аёлга ҳам берилади, эркакка фарз қилинган бурчлар аёлга ҳам фарзdir. Бироқ Ислом шаръий далиллар орқали баъзи хукмларни эркакка ва баъзи хукмларни аёлга хослаб қўйган. Аёл ҳам тижорат, дехкончилик, хунармандчилик билан шуғулланишга, битим ва муомалаларни тузишга, мулкчиликнинг барча турларига эга бўлишга, мулкни шахсан ўзи ёки бошқа одам орқали ўстиришга ва ҳаётдаги барча ишларни бевосита ўзи бажаришга ҳақлидир.

115-модда. Аёл киши давлат вазифаларига тайинланиши, Уммат мажлиси аъзоларини сайлаши ва унда аъзо бўлиши ҳамда халифани сайлаш ва унга байъат беришда иштирок этиши жоиздир.

116-модда. Аёл ҳукм юритиш ишларига мутасаддийлик қилиши мумкин эмас. Бинобарин, у халифа, муовин, волий ва омил бўла олмайди ҳамда ҳукм юритиш ишларидан, деб эътибор қилинадиган бирор ишни бажариши ҳам мумкин эмас. Шунингдек, у бош қози, мазолим маҳкамаси қозиси ва жиход амири бўлиши мумкин эмас.

117-модда. Аёл умуний ва хусусий ҳаётда яшайди. Умуний ҳаётда унинг юзи ва кафтларидан бошқа аъзолари кўринмаган, ясан-тусан қилмаган, очик-сочиқ бўлмаган ҳолда аёллар, маҳрам эркаклар ва бегона эркаклар билан

бирга яшashi мумкин. Хусусий ҳаётда эса, фақат аёллар ёки маҳрамлари билан яшashi мумкин, бегона эркаклар билан яшashi мумкин эмас. Бу икки ҳаётда шариатнинг барча ахкомларига қатъий амал қилади.

118-модда. Аёлнинг номаҳрам эркак билан ёлғиз қолиши, бегона эркаклар олдида ўзига оро бериши, авратларини очиб юриши ман этилади.

119-модда. Эркак ҳам, аёл ҳам ахлоқ учун хатарли бўлган ёки жамиятда бузукликни тарқатадиган ҳар қандай амалга қўйл уриши тақиқланади.

120-модда. Эр-хотинлик ҳаёти хотиржамлик ҳаётидир. Эр-хотиннинг турмуши дўстона турмушдир. Эр хотин устидан ҳукмрон бўлиб эмас, ғамхўр бўлиб бошчилик қилади. Хотин эрига итоатли бўлиши, эр эса хотинга – одатда шундай аёлга қандай нафақа қилиш лозим бўлса, шундай – нафақа бериши фарздир.

121-модда. Эр ва аёл уй ишларини бажаришда бир-бирларига тўлиқ ёрдам берадилар. Уйдан ташкарида бўладиган барча ишларни бажариш эрнинг зиммасидадир. Уй ичидаги барча ишларни кучи етганича бажариш хотиннинг зиммасидадир. Аёлнинг кучи етмаётган ишларни бажариш учун ёрдамчи хизматкорлар ҳозирлаб бериш эрнинг вазифасидир.

122-модда. Аёл муслима ёки ғайримуслима бўлишидан қатъий назар бола унинг кафолатига муҳтоҷ бўлса, уни ўз кафолатига олиш аёлнинг бурчи ва ҳаққидир. Бола кафолатга муҳтоҷ бўлса, қаралади. Агар энага ҳам, валий ҳам мусулмон бўлсалар, болага хоҳлаган кишиси билан яшаш ихтиёри берилади. Бола кимни танласа – танланган киши эркак ёки аёл бўлишидан қатъий назар – ўшангага топширилади. Бу ўринда боланинг қиз ёки ўғил бўлиши аҳамиятсизdir. Агар улардан бири ғайримусулмон бўлса,

болага танлаш ихтиёри берилмайди, балки улардан мусулмон бўлганига топширилади.

Иқтисодий низом

123-модда. Иқтисод сиёсати эҳтиёжларни қондиришга эътибор берилган вақтда жамият қандай бўлиши лозимлигига эътиборни қаратишдан иборат. Жамиятнинг қандай бўлиши лозимлиги эҳтиёжларни қондириш учун асос қилиб олинади.

124-модда. Иқтисодий муаммо раийятнинг ҳар бир шахсига бойлик ва манфаатларни тақсимлаб беришдан ҳамда бойлик ва манфаатларни кўлга киритиш ва улар учун ҳаракат қилишга имконият яратиб бериш орқали шахсларга бойлик ва манфаатлардан фойдаланиш имконини яратиб беришдан иборат.

125-модда. Шахсларнинг ҳар бири учун асосий эҳтиёжларни тўла қондириш кафолатланиши ҳамда камолий эҳтиёжларни иложи борича энг юқори даражада қондириш имконияти таъминланиши вожибидир.

126-модда. Мулк ёлғиз Аллоҳникидир. Аллоҳ инсонни мулкни тасарруф этишда Ўзининг халифаси, деб эълон қилди. Мана шу умумий ваколат билан инсон мулкка эгалик қилиш хукуқига эга бўлди. Аллоҳ инсонга мулкни кўлга киритишга изн берди. Мана шу маҳсус изн билан инсон амалда мулкнинг эгасига айланди.

127-модда. Мулк уч турли бўлади: Хусусий мулк, умумий мулк ва давлат мулки.

128-модда. Хусусий мулк айн (мавжуд нарса) ёки манфаат билан белгиланган шаръий хукм бўлиб, бу хукм хусусий

мулк эгасига ўша нарсадан фойдаланиш ва унинг ўрнига эваз олиш имконияти яратилишини тақозо этади.

129-модда. Умумий мулк жамоатга айндан муштарак фойдаланишга Шореъ томонидан берилган изндири.

130-модда. Сарф килиниши халифанинг раъии ва ижтиҳодига боғлиқ бўлган ҳар қандай мол – солик, жизя, хирож каби – давлат мулки ҳисобланади.

131-модда. Кўчма ва қўчмас мулқдаги хусусий мулкчилик қўйидаги беш шаръий сабаб билан чекланган:

- а) Мехнат.
- б) Мерос.
- в) Яшаш учун молга бўлган эҳтиёж.
- г) Давлат ўз молидан раийятга бериши.
- д) Шахслар мол ёки куч сарфламай оладиган моллар.

132-модда. Мулкни тасарруф қилиш – хоҳ уни сарф қилиш билан, хоҳ кўпайтириш билан бўлсин – Шореънинг изни билан чеклангандир. Истроғарчилик, майшатпарастлик ва зикналик ман қилинади. Капиталистик ширкатлар, кооператив жамиятлар ва бошқа шариатга зид бўлган муомалалар ман этилади. Судхўрлик, ҳаддан ташқари баланд нарх қўйиш, ихтикор (монополия), қимор ва шунга ўхшаш ишлар тақиқланади.

133-модда. Аҳолиси ўз ихтиёри билан Исломга кирган ерлар ва Арабистон ярим оролининг ерлари ушрий ерлар ҳисобланади. Арабистон ярим оролидан ташқари уруш ёки сулҳ билан фатҳ қилинган ерлар хирожий ерлардир. Ушрий ерларнинг ўзига ҳам, манфаатига ҳам шахслар эгалик қиласидилар. Аммо хирожий ерлар давлат мулки ҳисобланиб, шахслар фақат уларнинг манфаатига эгалик қиласидилар. Ҳар бир шахс ушрий ерларнинг ўзини ва хирожий ерларнинг манфаатини шаръий битимлар билан алмаштириш ҳукуқига эга. Ерлар ҳам бошқа мол-мулклар каби мерос қилиб олинади.

134-модда. Күрик ерлар ишлов бериш ва атрофини ўраб олиш билан мулк қилиб олинади. Бошқа ерлар эса, факат шаръий сабаблар – мерос, сотиб олиш, давлат ажратиб бериши билан мулкка айланади.

135-модда. Ерни – хирожий ёки ушрий бўлса ҳам – дехкончилик учун ижарага бериш, шунингдек, музораба (экинга шерик бўлиб, ерини бошқага бериш) ҳам ман килинади. Аммо мусоқот жоиздир.

136-модда. Ерга эга бўлган ҳар бир одам ундан фойдаланиши керак. Мухтоҷ одамга ердан фойдаланиш имконини берадиган воситалар Байтулмолдан берилади. Уч йилгача ерини ишлатмасдан ташлаб қўйган ҳар қандай одамдан ер тортиб олинади ва бошқага берилади.

137-модда. Умумий мулк уч нарсада намоён бўлади:

- а) Жамоанинг заруратлари, деб ҳисобланадиган барча нарсалар: шаҳарнинг кўча ва хиёбонлари каби.
- б) Битмас-туганмас конлар: нефт конлари каби.
- в) Табиати шахсни унга эгалик қилишдан ман қиласидиган нарсалар: дарёлар кабилар.

138-модда. Корхона – моҳиятига кўра – хусусий мулк ҳисобланади. Лекин у ишлаб чиқарадиган маҳсулотининг ҳукмини олади. Агар маҳсулот хусусий мулк ҳисобланса, корхона ҳам хусусий мулк бўлади: тўқимачилик корхоналари каби. Агар маҳсулот умумий мулкдан бўлса, корхона ҳам умумий мулк ҳисобланади: темир ишлаб чиқариш корхоналари каби.

139-модда. Давлат хусусий мулкни умумий мулкка айлантириши мумкин эмас. Чунки умумий мулк – давлатнинг раъйига қараб эмас, балки мулкнинг моҳияти ва сифатида ўз ифодасини топади.

140-модда. Умматнинг хар бир вакили умумий мулкчилик доирасига кирадиган барча бойликлардан фойдаланиш ҳуқуқига эга. Давлат бирор шахсга умумий мулкка эгалик қилишга ёки уни ўз фойдасига бўйсундириш (эксплуатация)га рухсат бериб, раийятни ундан маҳрум қилиши мутлақо мумкин эмас.

141-модда. Давлат раийятнинг манфаатларини қўзлаган ҳолда, кўриқ ерлардан ёки умумий мулк ҳисобланган нарсалардан ўз химоясига олиб қўйиши жоиз.

142-модда. Бойлик жамғариш – гарчи закоти берилса ҳам – ман қилинади.

143-модда. Закот мусулмонлардан йиғиб олинади. Закот шариат белгилаб берган мулклардан – пул, тижорат воситалари, чорва ва донлардан – олинади. Шариатда кўрсатилмаганларидан олинмайди. Закот – балоғат ёшига етган, ақлан соглом, мукаллаф ёки гўдак ва мажнун бўлган ғайримукаллаф бўлишидан қатъий назар – ҳар бир мулк эгасидан олинади. Олинган моллар Байтулмолнинг алоҳида бўлимига қўйилади ва Куръони Каримда зикр қилинган саккиз тоифанинг бир ёки бир нечасига сарфланади.

144-модда. Жизя зиммийлардан йиғиб олинади. Агар тўлашга кодир бўлсалар, балоғатта етган эркаклардан олинади. Аёллар ва болалардан олинмайди.

145-модда. Хирож хирожий ерлардан имкониятига қараб йиғиб олинади. Ушрий ерлардан эса, амалда битган ҳосилдан закот (ушр) олинади.

146-модда. Мусулмонлардан Байтулмолнинг харажатларини қоплаш учун шариат ижозат берган солиқлар йиғиб олинади. Шу шарт биланки, солиқлар мулк эгасининг одатий эҳтиёjlаридан ортган мол-мулк ҳисобидан олинади ҳамда давлат эҳтиёjlарини қоплашга

етарли бўлиши риоя килинади (ғайримусулмонлардан солиқ мутлақо олинмайди. Улардан факат жизя олинади).

147-модда. Шариат умматга вожиб қилган ҳар қандай амални бажариш учун Байтулмолда маблағ мавжуд бўлмаса, масъулият уммат зиммасига ўтади. Бундай холда давлат солиқ солиш орқали бу маблағни умматдан йифиб олиш хукуқига эга. Шариат умматга вожиб қилмаган амаллар учун эса, давлат ҳеч қандай солиқ солиши жоиз эмас. Давлат маҳкама ва идораларнинг таъминоти учун ёки бирор манфаатни адо қилиш учун тўлов соликлари олиши жоиз эмас.

148-модда. Давлат бюджетининг шаръий хукмлар тасдиқлаган доимий қисмлари мавжуд. Лекин бюджетнинг муайян бўлимлари, ҳар бир бўлимга ажратиладиган маблағлар ва бу маблағларни ҳар бир бўлимда қайси ишларга ихтисослаштириш халифанинг раъи ва ижтиходига ҳавола қилинади.

149-модда. Байтулмолнинг доимий киirimлари: фай (душмандан жангсиз олинган ўлжалар)нинг ҳаммаси, жизя, хирож, рикоз (фатҳ қилингунга қадар яшириб қўйилган топилма бойликлар)нинг бешдан бири ва закот. Бу маблағлар уларга эҳтиёж бўлмаса ҳам ҳамиша олинади.

150-модда. Байтулмолнинг доимий киirimлари давлат харажатларини қоплашга кифоя қилмаса, давлат мусулмонлардан солиқ олишга ҳаклидир. Соликлар факат куйидаги ишлар учун олиниши шарт:

- а) Фақирлар, мискинлар, мусофиirlарга ҳамда жиҳод фарзини бажаришга байтулмолдан сарф қилиш вожиб бўлган харажатларни қоплаш учун.
- б) Байтулмолдан тўлов тариқасида берилиши вожиб бўлган харажатларни қоплаш учун: хизматчиларнинг маошлари, қўшин таъминоти, ҳокимларга ажратиладиган нафақалар.
- в) Умумий манфаат ва қулайликлар яратиш тариқасида Байтулмолдан бадалсиз берилиши вожиб бўлган

харажатларни қоплаш учун: йўллар қуриш, сув билан таъминлаш, масжид, мадраса ва шифохоналар қуриш каби.
г) Раийят очарчилик, сув тошқинлари ва зилзилалар каби оғатларга дучор бўлган вақтда Байтулмолдан зарурат юзасидан берилиши вожиб бўлган харажатларни қоплаш учун.

151-модда. Мамлакат чегараларидағи божхоналардан олинадиган, умумий мулк ёки давлат мулкидан ҳосил бўладиган ва меросхўрсиз мерос қоладиган маблағлар ва муртадларнинг мол-мулки Байтулмолнинг киримларидан ҳисобланади.

152-модда. Байтулмолнинг харажатлари куйидаги олти ўринга тақсимланади:

- а) Закот молларини олишга ҳақдор бўлган саккиз тоифага закот қисмидан сарф қилинади (агар закот қисмida маблағ бўлмаса, уларга ҳеч нарса сарф қилинмайди).
- б) Факирлар, мискинлар, мусофиirlар, жиҳод ва қарздорларга – агар закот қисмida маблағ бўлмаса – Байтулмолнинг доимий киримларидан сарф қилинади. Агар Байтулмолнинг доимий киримларида ҳам маблағ бўлмаса, бу ҳолда факирлар, мискинлар, мусофиirlар ва жиҳод харажатларини қоплаш учун солиқлар йиғиб олинади, аммо қарздорларга улардан сарф қилинмайди. Агар фасод хавфи юзага келса, бу харажатларни қоплаш учун қарз олинади.
- в) Хизматчилар, ҳокимлар ва аскарлар каби давлат учун хизмат килаётган шахсларга ҳам Байтулмолдан сарф қилинади. Агар Байтулмолдаги маблағ кифоя қилмаса, бу харажатларни қоплаш учун дарҳол солиқлар солинади. Агар фасод хавфи юзага келса, бу харажатларни қоплаш учун қарз олинади.
- г) Йўллар, масжидлар, мадрасалар ва шифохоналар қуриш каби асосий умумманфаатлар ва қулайликлар учун ҳам Байтулмолдан сарф қилинади. Агар Байтулмолдаги маблағ етмаса, бу харажатларни қоплаш учун дарҳол солиқлар солинади.

- д) Камолий умумманфаатлар ва қулайликлар учун Байтулмолдан сарф қилинади. Агар Байтулмолда маблағ етмаса, уларга ҳеч нарса сарфланмайди, кейинга қолдирилади.
- е) Зилзила ва сув тошқинлари каби оғатларга ҳам Байтулмолдан сарф қилинади. Агар маблағ бўлмаса, бу харажатларни қоплаш учун дарҳол қарз олинади. Сўнг бу қарз йигиладиган соликлар хисобидан тўланади.

153-модда. Давлат ҳар бир фуқарони иш билан таъминлаш кафолатини олади.

154-модда. Ширкатлар ва шахсларнинг қўл остидаги хизматчилари ҳам давлат хизматчилари эга бўлган барча ҳукуқ ва бурчларга эгадирлар. Ҳақ эвазига меҳнат қилувчи ҳар бир шахс – ишнинг ёки ишчининг туридан қатъий назар хизматчидир. Агар ишчи ва ёлловчи шахс иш ҳақи устида келиша олмай қолсалар, ажрул-мисл (айни шу амалга ўхаш иш учун тўланадиган иш ҳақи)га қараб ҳукм килинади, бошқа ишларда келиша олмасалар, шариат аҳкомларига мувофиқ ижара битимига қараб ҳукм чиқарилади.

155-модда. Иш ҳақи ишдан ёки ишчининг ўзидан келадиган фойдага қараб белгиланиши мумкин. Ишчининг маълумоти ёки илмий даражасига қараб белгиланмайди. Хизматчилар учун қўшимча мукофотлар бўлмайди, балки улар – иш ёки ишчининг ўзига қараб белгиланишидан қатъий назар – ўзларининг иш ҳақларини тўлиқ оладилар.

156-модда. Ҳеч қандай маблағга эга бўлмаган, ишсиз ва қарайдиган яқинлари бўлмаган шахсларни давлат таъминлайди. Ожиз ва ногиронларни ўз қарамогига олади.

157-модда. Давлат бойликларнинг раийят ўртасида баробар айланиб туришига жиддий эътибор беради, факат бир гурух қўлига ўтиб қолишига йўл қўймайди.

158-модда. Давлат раийтдаги ҳар бир шахсга камолий эхтиёжларини қондириш имкониятларини яратиб бериш ҳамда жамиятдаги мувозанатни сақлаш муаммосини күйидаги ҳал қиласы:

а) Давлат Байтұлмөлдеги күчма ва күчмас мулклар, үлжалар ва шу кабилардан беради.

б) Етарли ерга эга бўлмаган шахсларга обод қилинган ва қилинмаган ерлардан ажратиб беради. Аммо ери бўла туриб, ундан фойдаланмаётган шахсларга бермайди. Дехқончилик қилишдан ожиз бўлган шахсларга бу имкониятга эга бўлиши учун маблаг ажратади.

в) Қарз тўлашдан ожиз бўлган шахсларнинг қарзларини закот, үлжа ва шу кабилар ҳисобидан тўлайди.

159-модда. Давлат ҳосилдорликнинг энг юқори даражасида ердан фойдаланишни амалга оширадиган дехқончилик сиёсати талабларига мувофиқ дехқончилик ишлари ва маҳсулотларини назорат қилиб туради.

160-модда. Давлат барча саноат соҳаларини назоратига олади, умумий мулк таркибига кирадиган саноат соҳаларига бевосита мутасаддийлик қиласы.

161-модда. Ташқи савдо алоқаларида товар ишлаб чиқарилган жойга қараб эмас, балки савдогарнинг фуқаролигига қараб муомала қилинади. Бинобарин, биз билан уруш ҳолатида бўлган давлат савдогарларига бизнинг юртимизда фаолият олиб боришга рухсат берилмайди, факат савдогар ёки мол учун маҳсус изн билан рухсат берилади. Биз билан битим тузган давлатларнинг савдогарларига ўргадаги битим шартларига қараб муомала қилинади. Ислом Давлатининг фуқароси бўлган савдогарларга мамлакат муҳтоҷ бўлган нарсалар ва душманни ҳарбий, саноий ва иқтисодий жиҳатдан кучайтирадиган нарсаларни ташқарига олиб чиқишига рухсат берилмайди, аммо бу савдогарлар ўзлари эга бўлган ҳар қандай молни олиб кириши тақиқланмайди. (Истроил) каби биз билан амалда уруш ҳолатида турган давлат бундан

мустаснодир. Бундай давлатлар тижорий ёки ҳар қандай бошқа алоқаларда амалда дорул-харб (уруш диёри) ҳукмида бўлади.

162-модда. Раийятнинг барча шахслари ҳаётнинг ҳамма соҳаларига тааллуқли бўлган илмий лабораториялар очиш ҳукуқига эгадирлар. Аслида бундай лабораторияларни очиш давлатнинг вазифасидир.

163-модда. Уммат ёки давлатга зарар келтирадиган моддалар ишлаб чиқарувчи лабораторияларга шахсларнинг эгалик қилиши ман қилинади.

164-модда. Давлат барча учун бепул тиббий хизматни таъминлайди, лекин шифокорларни ёллаш ва дори-дармон савдосини ман қилмайди.

165-модда. Мамлакатга ажнабий маблағларини олиб кириш ва уларни инвестиция қилиш, шунингдек, ҳар қандай ажнабийга имтиёз бериш ман этилади.

166-модда. Давлат ўзига хос, ҳар қандай ташки таъсирдан мустақил бўлган пул чиқаради. Бу пул ҳеч қандай ажнабий пулларга боғлиқ бўлмаслиги лозим.

167-модда. Давлатнинг пуллари зарб қилинган ёки зарб қилинмаган ҳолдаги олтин ва кумушдан иборатдир. Давлатнинг олтин ва кумушдан бошқа пули бўлиши мумкин эмас. Давлат олтин ва кумуш ўрнига бошқа моддадан пул чиқариши мумкин, шу шарт биланки, давлат хазинасида ўша пул баробарида олтин ва кумуш бўлиши керак. Яъни давлат мис, бронза, қоғоз ёки бошқа моддалардан пул чиқариб, агар бу пулнинг олтин ва кумушдан тўлиқ муқобили бўлса, уни ўз номидан зарб қилиши мумкин.

168-модда. Давлатнинг ўз валютасини айирбошлиши мумкин бўлганидек, бу валюта билан бошқа давлатлар

валюталарини ўзаро айирбошлиши ҳам жоиздир. Валюталар жинси турлича бўлса, айирбошлашда бирининг қиймати иккинчисиникидан ортиқча бўлиши мумкин, уларни айирбошлаш қўлдан-қўлга ўтиш шарти билан жоиздир. Насия бўлиши эса, дуруст эмас. Валюта жинслари турлича бўлса, айирбошлаш нархини ҳеч бир қайдсиз ўзгартиришга рухсат этилади. Раийятдаги ҳар бир шахс ичкаридан ҳам, ташқаридан ҳам хоҳлаган валютани ва бу валюта эвазига, ҳеч қандай рухсатга муҳтож бўлмаган ҳолда, ҳар қандай валюта ва бошқа буюмларни сотиб олиш хукуқига эга.

Таълим сиёсати

169-модда. Таълим дастурининг асоси Ислом ақидаси бўлиши шарт. Ўқиш моддалари ва ўқитиш йўллари таълимнинг ушбу асосидан четлашишига йўл қўймайдиган тарзда ишлаб чиқилади.

170-модда. Таълим сиёсати Исломий фикр ва Исломий туйғуларни шакллантиришдан иборат бўлиб, ўқиш моддаларининг барчаси мана шу сиёсат асосида ишлаб чиқилади.

171-модда. Таълимдан кўзланган гоя Исломий шахсни шакллантириш ва одамларни ҳаётнинг барча соҳаларига таалукли бўлган илм ва маорифлар билан бойитишидир. Таълим йўллари мана шу гояни юзага чиқарадиган равишда белгиланади. Бу гояга олиб бормайдиган ҳар қандай йўллар ман қилинади.

172-модда. Исломий билимлар ва араб тилига ажратилган ҳафталик дарслар миқдори сон жиҳатидан ҳам, вақт жиҳатидан ҳам бошқа билимларга ажратилган дарслар миқдорига teng бўлиши шарт.

173-модда. Таълимда тажрибий билимлар ва шу туркумга киравчى математика билан сақофий билимлар ўртасидаги фарқ хисобга олиниши керак. Тажрибий ва шу туркумга киравчى билимлар эҳтиёжга қараб ўрганилади, таълим босқичларининг бирортасига чеклаб қўйилмайди. Сақофий билимлар эса, олий босқичдан олдинги (биринчи) босқичларда Ислом фикрлари ва хукмларига зид бўлмаган муайян сиёсатга қараб олинади. Аммо олий босқичда таълим сиёсати ва гоясидан четга чиқмаслик шарти билан илм сифатида олинади.

174-модда. Таълимнинг барча босқичларида Ислом сақофати ўргатилиши шарт. Олий босқичда эса, тиббиёт, жуғрофия, табиат ва шу каби билимлар ихтисослаштирилгани каби Исломий маорифнинг барча турлари учун ҳам куллиётлар ихтисослаштирилади.

175-модда. Фан ва саноатлар – савдо-тижорат, денгизчилик ва дехкончилик каби, бир жиҳатдан билимлар туркумига қўшилиб, ҳеч қандай қайд ва шартларсиз олинаверади. Мусавирик ва ҳайкалтарошлик кабилари эса, ўзига хос нуқтаи назар билан таъсирланган вақтда сақофат туркумига қўшилиб, агар Ислом нуқтаи назарига зид бўлса, олинмайди.

176-модда. Таълим дастури ягона бўлади. Давлат белгилаган дастурдан бошқа ҳеч қандай дастурга рухсат берилмайди. Давлат дастурига чекланган, таълим дастурига асосланган, таълим сиёсатини ва гоясини юзага чиқарадиган маҳаллий мадрасаларга рухсат берилади. Шу шарт биланки, таълим ўқувчилар ўртасида ҳам, муаллимлар ўртасида ҳам эркак ва аёллар аралаш бўлмаслиги ҳамда бирор тоифа, дин, мазҳаб, ирқ ёки рангдагилар учун хос бўлмаслиги керак.

177-модда. Хоҳ эркак, хоҳ аёл бўлсин ҳар бир шахснинг ҳаёт майдонида зарур билимларга эга бўлиши фарзdir. Шунинг учун бошлангич ва ўрта босқичларда таълим олиш

барчага мажбурийдир. Бу таълимни барчага бепул таъминлаш давлат зиммасидадир. Олий таълим ҳам имкони борича барчага бепул таъминланиши лозим.

178-модда. Давлат фикҳ, усули фикҳ, хадис, тафсир, фикр, тиббиёт, геометрия, кимё, ихтиро, қашфиётлар ва бошқа илм-маориф соҳаларида изланишни давом эттиришни хоҳловчиларга имконият яратиб бериш учун мадраса ва университетлардан ташқарида кутубхоналар, лабораториялар ва бошқа маърифат воситаларини мухайё қиласи. Токи уммат орасида кўп миқдорда мужтаҳидлар, ихтиорчилар ва ижодкорлар етишиб чиқсин.

179-модда. Барча босқичларда таълим учун муаллифлик хукуқини сунстерьмол қилиш ман этилади. Ҳеч ким – хоҳ муаллиф, хоҳ бошқа бўлсин – босиб нашр қилинган китобини босиш ва нашр қилиш хукуқига эга эмас. Бироқ ўзида ҳали босилмаган ва нашр қилинмаган фикрлар бўлса, бу фикрларни бошқаларга бериб, эвазига ҳақ олиши – таълим учун ҳақ олиш жоиз бўлгани каби – жоиздир.

Ташқи сиёsat

180-модда. Сиёsat – умматнинг ички ва ташқи ишларини бошқаришдан иборат бўлиб, давлат ва уммат тарафидан амалга оширилади. Давлат бу иш билан бевосита шуғулланади, уммат эса, бу иш юзасидан давлатни мұхосаба қиласи.

181-модда. Ҳеч бир шахс, ҳизб, гурӯҳ ёки жамоанинг бирор ажнабий давлат билан алоқаси бўлиши мутлақо жоиз эмас. Бошқа давлатлар билан ўрнатиладиган ҳар қандай алоқалар давлатнинг ўзига тааллуклидир. Чунки фақат давлатгина уммат ишларини амалий равищда бошқариш хукуқига эга. Уммат ва сиёсий гурӯхларнинг вазифаси эса, мана шу

ташқи алоқалар хусусида давлатни муҳосаба қилишдан иборат.

182-модда. Фоя воситани оқламайди, чунки тариқат фикрат жинсидан бўлади. Вожибга ҳам, мубоҳга ҳам эришиш учун ҳаромни восита қилинмайди. Сиёсий восита сиёсат тариқатига зид бўлиши мумкин эмас.

183-модда. Сиёсий манёврлар ташқи сиёсатда зарурийдир. Бундаги қувват амалларни ошкора қилиш ва мақсадларни пинҳон тутишдадир.

184-модда. Журъат билан давлатларнинг жиноятларини очиб ташлаш, сохта сиёсатларнинг хатарини баён қилиш, жирканч тил бириктирувларни фош этиш, адаштирувчи турӯхларни парчалаб ташлаш – булар энг муҳим сиёсий услуглардандир.

185-модда. Шахс, уммат ва давлат ишларини бошқаришда Исломий фикрларнинг буюклигини кўрсатиш энг кучли сиёсий йўллардан ҳисобланади.

186-модда. Умматнинг сиёсий масаласи – давлат шахсиятининг қувватида, Ислом аҳкомларининг гўзал татбиқида ва Исломий даъватни бутун оламга ёйиш учун тинимсиз ҳаракат қилишда намоён бўладиган Исломдир.

187-модда. Исломий даъватни ёйиш ўзак бўлиб, ташқи сиёсат унинг атрофида айланади. Барча давлатлар билан бўладиган алоқалар шу асосга қурилади.

188-модда. Исломий давлатнинг дунёнинг бошқа давлатлари билан ўрнатадиган алоқаларида эътибор тўрт нарсага қаратилади:
Ислом оламидаги мавжуд давлатлар битта мамлакат, деб эътибор қилинади. Улар ташқи алоқалар доирасига кирмайди ва улар билан бўладиган алоқалар ташқи сиёсат,

деб хисобланмайди. Уларнинг барчасини ягона давлат худудида бирлаштириш учун иш олиб бориш вожибdir. Биз билан ўзаро иқтисодий, тижорий, яхши қўшничилик ёки сақофий шартномалар тузган давлатлар билан шу шартномаларда кўрсатилганидек муомала қилинади. Уларнинг фуқаролари – агар шартномада кўрсатилган бўлса – Ислом Давлатига чет эл паспортисиз, шахсий гувохнома билан киришлари мумкин, шу шарт биланки, улар ҳам бизнинг фуқароларга амалда айнан шундай муомалада бўлишлари лозим. У давлатлар билан бўладиган иқтисодий ва тижорий алоқалар муайян зарурӣ нарсаларда ва муайян сифатларда чекланган бўлиб, уларнинг қудрати кучайишига олиб бормаслиги лозим.

Биз билан ўзаро шартномаларга эга бўлмаган давлатлар, Англия, Америка, Франция каби амалдаги мустамлакачи давлатлар ёки Россия каби мамлакатни мустамлака қилиш тамаъсидаги давлатлар хукман уруш ҳолатидаги (муҳориб) давлатлар, деб эътибор қилинади ва уларга нисбатан барча эҳтиёт чоралари кўрилади. Улар билан хеч қандай дипломатик алоқаларни ўрнатиш мумкин эмас. Бу давлатларнинг фуқаролари мамлакатимизга факат чет эл паспорти ёки ҳар бир шахс ва ҳар бир сафар учун маҳсус виза билангина киришлари мумкин.

(Истроил) каби амалда уруш ҳолатидаги давлатлар билан барча тасарруфларда уруш ҳолати асос қилиб олинади. Биз билан улар ўртасида вақтинчалик сулҳ бўлса ҳам, бўлмаса ҳам амалда уруш ҳолатидагидек муомала қилинади. Уларнинг барча фуқароларининг мамлакатга кириши такиқланади.

189-модда. Ҳарбий шартномалар, шунингдек, ҳарбий шартномалар жумласига кирадиган сиёсий шартномалар ҳамда ҳарбий база ва тайёрагоҳларни ижарага бериш битимлари қатъиян ман қилинади. Яхши қўшничилик битимларини, иқтисодий, тижорий, молиявий, сақофий ва вақтинчалик сулҳ битимларини тузиш жоиздир.

190-модда. Ислом Давлати Ислом асосига қурилмаган ёки Ислом аҳкомларини татбиқ қилмайдиган ташкилотларда иштирок этиши жоиз эмас. Бундай ташкилотлар жумласига БМТ, Халқаро суд, Халқаро валюта жамғармаси ва Жаҳон банки каби давлатлараро ташкилотлар ҳамда «Араб давлатлари бирлиги» каби иқлимий ташкилотлар киради.

Мундарижа

Умумий ҳукмлар.....	4
Бошқарув низоми.....	6
Халифа.....	7
Тафвиз муовини.....	11
Танфиз муовини.....	12
Волийлар.....	13
Жиҳод амири: Ҳарбий идора – қўшин.....	14
Ички хавфсизлик.....	15
Ташқи ишлар.....	16
Саноат идораси.....	16
Қозилик.....	16
Идорий жиҳоз.....	19
Байтулмол.....	20
Ахборот.....	20
Уммат мажлиси.....	21
Ижтимоий низом.....	23
Иқтисодий низом.....	24
Таълим сиёсати.....	31
Ташқи сиёсат.....	33

